

БРАНИСЛАВ БУРЂЕВ

ДЕФТЕРИ ЗА ЦРНОГОРСКИ САНЦАК ИЗ ВРЕМЕНА СКЕНДЕР-БЕГА ЦРНОЈЕВИЋА

Приликом свог бављења у Цариграду 1938 године имао сам прилику да понешто радим у Архиву претседништва владе (Başvekilâlet arşivi). О томе шта сам тамо могао дознати реферисао сам у Југословенском историском часопису.¹⁾

Радећи у Цариградском архиву, обратио сам пажњу на катастарске дефтере (arazi defterleri, defatiri hakaniye, tahrir defterleri), јер сам био свестан да у њима има података о полсжају раје, о дажбинама и томе слично, оно што је преко потребно испитати да би се објаснио положај наших народа под турском влашћу. Од катастарских дефтера успео сам једино да обрадим два дефтера црногорског санцака из 1521 и 1523 године. Прегледајући остале дефтере, успео сам још да препишем канун-наму из дефтера за босански санцак из 1530 и канун-наму из дефтера за пожешки санцак из 1545 године, што сам већ објавио.²⁾

Морам, ипак, истаћи да приликом обраде та два црногорска дефтера, нисам успео да препишем имена лица на којима су уписане баштине. Ту нема моје кривице, иако ја онда нисам имао искуства, па сам радио врло полако. У време кад сам се ја већ толико снашао у раду да сам могао знатно брже радити, одузета ми је стипендија крајем 1938 године и ја сам се морао вратити из Турске. Мислим да та чињеница што нисам преписао имена не значи много, јер су уведена само лична имена поседника баштина и њихових очева. Уколико се ради о муслиманским именима, ја сам на њих обратио пажњу.

Саопштити материјал из тих дефтера са свим и најситнијим детаљима сматрам непотребним. Такође мислим да саопштавање материјала по реду како се он јавља у дефтерима, не би било сасвим прегледно, нарочито због тога што у дефтеру из 1523 године има рекапитулације онога што је већ једном записано. Стога ћу саопштити материјал направивши поделу по садржини. Како се овај материјал објављује у часопису, не могу га одједном читавог саопштити. Одлучио сам се да га саопштим у три одељка. У овој свесци ћу саопштити опис једног и другог дефтера и две канун-наме из дефтера из 1523 године. У следећој свесци овог часописа ћу објавити податке о хасовима султана и санцакбега, укључивши податке о нахији Грбаљ која је спадала у царски хас и податке о манастирима и неким селима у Доњој Зети, од којих су приходи спадали у санцакбегов хас. У трећем одељку ћу саопштити дефтерски материјал о ужој Црној Гори, оно што претставља срж тих дефтера.

¹⁾ ЈИЧ V. 1939, 356-7.

²⁾ Пожешка канун-нама из 1545 године, Гласник Држ. музеја у Сарајеву, I (1948), 129—138; Канун-нама босанског санцака из 1530 године, Гласник Зем. музеја III (1948), 189—200.

Јасно је зашто започињем описом саопштавање материјала из тих дефтера. Али мислим да је потребно објаснити зашто у првом одељку објављујем канун-наме које су из дефтера из 1523 године, а имам преписан материјал из 1521 године. Као што се види из садржине тих канун-нама, оне дају податке из једног још старијег дефтера него што је онај из 1521 године. Прва од њих још говори — истина врло оскудно — о историјату увођења дажбина у Црној Гори и даје податке како је дефтер из 1521 године настао и по којим је принципима састављен. Даље, она каже како су црногорски сељаци дочекали тај дефтер и како су реагирали на покушај санџакбега Скендера Црнојевића да увођењем »мртвих душа« повећа своје приходе. Све то, мислим, оправдава мој поступак. Остали материјал из дефтера је распоређен у два друга одељка ради боље прегледности и да не би било понављања.

I

1) Опис двају дефтера црногорског санџака

Ова два дефтера црногорског санџака описао сам раније кратко у цетињским Записима.¹⁾ Овде ћу поновити опис опширније него што сам онде дао.

Два дефтера црногорског санџака, која сам нашао у Цариградском архиву, по новој нумерацији која се спроводила пред мој одлазак,²⁾ заведени су под бројем 106 и 122 у попису земљишних дефтера. По спољњем изгледу та два дефтера су слична. Листови су величине 30 × 9 см. То је нешто мањи формат од уобичајеног код докумената исте врсте тог времена. Старе корице се нису очувале ни код једног од тих дефтера. Они имају нове корице.

Дефтер који је заведен под бројем 106 је мањи од другог. Он има четрдесет листова. На првом листу има султанову тугру. На почетку споји да су подаци скупљени »са знањем« санџакбега Скендера 927 године по хиџри (1520/21),³⁾ а на крају да је дефтер написан 7 цумаза II 927 (15 маја 1521).⁴⁾ Израз »са знањем« значи у турском званичном језику тога доба да се пописивање вршило под његовим надзором и по његовим директивама. Овај дефтер је писан, као и сви дефтери из тога времена, уколико се ради о унутрашњем, правом дефтерском делу, старијим сијакатом, писмом које још увек има елементе несиха. Бројеви су уведени сијакатском шифром, али има и обичних бројева. Овај дефтер нема канун-наме нити икаквог увода, а на крају нема никаквог додатка. Писар је одмах почео са дефтерским подацима. Овај дефтер садржи само попис нахија, села и махала, односно племена и братстава, са кућама и баштинама, чији су поседи наведени поименце, са збиром колико које место има кућа и баштина, а колико других објеката (млинова, рибњака итд.) на које се плаћају дажбине.

¹⁾ Два дефтера црногорског санџака из времена Скендер-бега Црнојевића. Записи XIII, књ. XXIV (1940), 26—9.

²⁾ Да ли је нумерација још увек иста, не знам.

³⁾ Наслов гласи: دفتر عن جزیه قره طاغ که بمعرفه احقری الوری اسکندر میر لواء من بور و غلام شاهی جمع شد
فی سنه سبعة عشرین و تسعمائة ()

Дефтер цизје (главарине) Црне Горе, који је написан (буквално: скупљен) са знањем најпознатијег слуге божјег Искендера, бега споменутог санџака, и царског слуге Махмуда — у години 927.

⁴⁾ На крају (лист 40) стоји: تحریرا فی الیوم السابع شهر جمادی الاخر سنه سبعة و عشرین و تسعمائة بمقام قسطنطنیه

Други црногорски дефтер, који је заведен у попису под бројем 122, много је занимљивији од првог. Он је и већи од њега. Други дефтер има шездесет и осам листова. Овај је дефтер писан месеца шабана 929 (јуни/јули 1523).

Као што се види, овај други дефтер је написан нешто преко две године после првог. Када се погледа како је он писан, види се да је писан на брзину. То се даде закључити не само по начину писања него и по томе што се на многим местима види да није довољно упијано мастило. Такво изванредно писање новог дефтера, једва две године како је претходни писан, и таква брзина морали су имати разлога.

Сам дефтер, односно канун-нама у дефтеру, каже зашто је то наступило. Као што се види из канун-наме, овај дефтер је написан због тога што се раја црногорског санџака потужила на султански двор на поступке санџакбега Скендера Црнојевића. На то је уследило слање два изасланика из дворске канцеларије који су овај дефтер саставили. Ти специјални изасланици су испитали стање на терену. Они су исправили противзаконите одредбе које је завео Скендер-бег. Али треба истаћи околност да су они повећали приходе санџакбега, додавши нека села из Доње Зете и неке друге приходе, који према пређашњем дефтеру нису били предвиђени за санџакбега, иако су одузели могућност да санџакбег ужива баштине на којима је у пређашњем дефтеру увео »мртве душе«.

Дефтер од 929 године има на почетку увод са инвокацијом и подацима кога је писао. Из тих података се види да је дефтер писан по заповести султана, да је дефтер емини био Јакуб б. Али а писар дефтера Хизр б. Јусуф и да је дефтер завршен месеца шабана 929 по хиџри. На четвртом месту налази се попис царских часова, а на петом попис часова санџакбега. Затим од листа 6 v. до 8 долази канун-нама чији наслов у преводу гласи: »Нова канун-нама вилајета Црне Горе [састављена] према узвишеној заповести« (Kanunnamei cedid vilayeti Kara Dağ ber mucsebi emri alî). У њој су садржане одредбе о плаћању пореза »по влашком обичају« на куће и баштине, одредбе о поступку са виноградима, млиновима и рибњацима, одредбе о хасовским имањима, дажбинама манастира и томе слично. На крају се та канун-нама завршава одредбом да црногорски санџак припада под јурисдикцију подгоричког кадије и одредбом да се смањује број муселема. Од листа 9 до 10 v. налази се друга црногорска канун-нама. Она носи наслов у преводу: »Канун-нама вилајета Црне Горе [састављена] према старом дефтеру« (Kanunnamei vilayeti Kara Dağ ber mucsebi defteri atik). Ова канун-нама садржи само одредбе о плаћању »бадухаве«.⁵⁾ Како »власи« нису плаћали остале дажбине које спадају ту осим глоба (cürm ve cınayet), то се ова канун-нама односи само на казне и глобе, тојест претставља у неку руку кривични законик. Канун-нама изричито вели да Црногорци нису плаћали свадбарину (resmi arus), јер су филурције.

Прва канун-нама се на једном месту позива на »стари дефтер« (defteri atik), а друга канун-нама је састављена на основу одредаба тог »старог дефтера«. Први црногорски дефтер, онај који је састављен »са знањем« Скендер-бега Црнојевића, није тај »стари дефтер«. Он има на првом листу тугру, па одмах на обратној страни започиње сам дефтерски део. Он нема канун-наме, а јасно је из њовог

⁵⁾ »Као бадихава сматра се: млађарина (resmi arus) уписана у дефтер, новчана казна (cürmü cınayet), тапија на чифлук (ciftlik tapusu), тапија на кућиште (ev yeri tapusu) и димнина (dütün resmi, tütün resmi) оних, који дођу с вана и зимују« (М. Arif, Kanunnamei Ali Osman [1], 38; Превод Хаџибегвића, Г-ик Зем. музеја IV—V[1949—50], 345).

што смо рекли да је није ни имао. Осим тога, из контекста самих канун-нама се види да је »стари дефтер« писан онда када је у Црној Гори било спахиских тимара, што је укинута када су сви Црногорци оглашени филуријама и Скендер-бег као црногорски санџакбег »закупио« црногорску филурију. Мислим да је из тога јасно да се под »старим дефтером« разуме први турски попис Црне Горе, а вероватно се ради о скадарском дефтеру.

Даље, од листа 11 в. почиње прави дефтерски део. До листа 58 он се поклапа са раније споменути дефтером, иако има података који се разликују, а нарочито у погледу граница нахија о чему ће бити реч у трећем одељку. Лист 58 и 58 v. даје податке о дажбинама манастира. Од листа 59 почиње овај дефтер да се разликује од онег из 1521 године. На листу 59 је дат попис неколиких села Доње Зете која су плаћала само испенце санџакбегу. Даље, од листа 60 до 67 дат је попис места нахија Грбаљ и Доњи Грбаљ које су биле царски хас. Лист 67 v. даје понова податке о царским хасовима. На последњем листу дата је граница црногорског санџака према Котору, Будви и области око Бара.

Уводни делови канун-наме су писани писмом које Турци називају »nesih kirmasi«, а остали делови истим писмом као у пређашњем дефтеру, старијим сикјакатом. Иако је дефтер понегде нешто наприжен, то не претставља готово никакву тешкоћу у читању. Тешкоће у читању су сасвим друге природе: доста тешко читљиви текстови и немогућности да се прочитају извесна имена насеља писана без дијакритичких тачака или са оскудним тачкама. Због тога нећу бити у стању да нека имена утврдим.

Важност ових дефтера као историских извора за историју Црне Горе у време Скендер-бега Црнојевића не треба нарочито истицати, јер подаци сами о себи говоре. Треба, међутим, истаћи факат да подаци из тих дефтера могу послужити не само да се разреше извесна питања из историје Црне Горе из времена пре него што је Скендер Црнојевић постао санџакбегом, него и извесна питања из познијег времена.

Има извесних историских проблема који се јављају у упоређењу података из ових дефтера и података из осталих извора. Не мислим ту на податке као што су имена муслимана у повељи Скендер-бега Црнојевића из 1527 године о спору између манастира на острву Врањини и Забешана,⁶⁾ јер је природно да је Скендер-бег имао драгомана, а повеља је писана у Жабљаку где су били турски војници. Мислим на извесне податке који засада изгледа да противурече подацима из ових дефтера. Нарочито истичем да се баш 1523 године спомиње Скендер, војвода или субаша над 20 села, преко кога је Скендер Црнојевић упутио писма влади, разним племићима и сродницима у Млецима.⁷⁾ Ако је тај Скендер био војвода или субаша у ужој Црној Гори, поставља се питање каква је добра имао и какве приходе, кад у Црној Гори према овим дефтерима у то време није било тимара. То питање нисам у стању засада да решим. Друкчије мало стоји друго једно питање. У повељи Ивана Црнојевића из 1489 године спомињу се кнезови.⁸⁾ Они се такође спомињу касније. У овим дефтерима нема спомена о нази-

⁶⁾ Г-ик Срб. уч. др. XLVII (1879), 229.

⁷⁾ Миклошићева расправа *Die serbischen Dynastien Crnojević* (S. B. Wiener Ak. II 12 — 1886) садржи та писма.

⁸⁾ Ердељановић, *Стара Црна Гора* (Насеља 24), 756—7.

ву кнез у ужој Црној Гори, како се у савременим турским споменицима о власима-филурџијама у другим нашим земљама кнезови изричито спомињу.⁹⁾ Мислим да су муселеми (müsellem) који се у дефтерима спомињу били заправо кнезови.

2) Црногорска канун-нама у дефтеру из 1523 године

Као што је истакнуто, ова канун-нама у дефтеру заузима простор од листа 6 v. до листа 8. Она је, као што се види, написана по заповести султана, која је уследила на тужбу раје на санџакбега Скендера Црнојевића који је извесне баштине уписао на имена мртваца.

Канун-нама излаже кратко историјат увођења пореза и дажбина у Црној Гори после заузимања Црне Горе од стране Турака до 1523 године. Она говори даље о томе шта је и како је шта уведено у дефтер. Као све канун-наме у дефтерима за поједине санџаке, она износи принципе по којима је дефтер састављен и служи да се касније при употреби чиновник боље снађе.

Треба нарочито истаћи да извор за састављање одредаба ове канун-наме (односно принципа по којима је дефтер написан) није био само дефтер који је санџакбег Скендер Црнојевић дао написати, а који је радом изаслатих писара имао бити исправљен, него је очигледно као извор служио још један ранији дефтер, који се назива »стари дефтер« (defteri atik). Одредба о монополу за вино пренета је из тог »старог дефтера« механички без исправке. Тако се догодило да се у тој одредби спомиње спахија, иако су оглашавањем свих Црногораца филурџијама укинута спахиски тимари. Из тога је јасно да је канун-нама из »старог дефтера« из које је узета одредба о монополу не само старија од дефтера из 1521 године него да је из времена пре него што је читаво становништво Црне Горе оглашено филурџијама. Према завршним одредбама ове канун-наме, до 1523 године није било уређено питање судства после укидања спахиских тимара и тимара за кадију. Мислим да то све указује да је при састављању ове канун-наме узет у обзир дефтер, који је ранији него што је санџакбег Скендер Црнојевић »закупио« царски приход од црногорске филурије, и канун-нама у њему.

Ја бих нарочито указао да у овој канун-нами има података који кажу шта је било и пре времена када је за црногорског санџакбега дошао Скендер Црнојевић. Иако су ти подаци оскудни, важност њихову није потребно нарочито истицати. Довољно је нагласити да канун-нама сведочи да су приликом заузимања Црне Горе од стране Турака биле уведене обичне дажбине: харач, испенце и ушур (десетина), а да је касније уведена филурија, као и то да је у почетку у Црној Гори било тимара (два тимара за спахије и један за кадију), а да су касније сви Црногорци оглашени слободним, спахији непотчињеним сељацима-филурџијама. Канун-нама такође каже како се делио приход од црногорске филурије између султана и санџакбега, као што доноси и друге важне ствари: о добрима Црнојевића, о имањима манастира итд.

Из ове канун-наме се види како је Скендер Црнојевић поступио приликом састављања првог дефтера, као што се види како је црногорска раја реагирала на његов поступак.

⁹⁾ Сулејманова канун-нама изричито спомиње кнезове као старешине влаха-филурџија у околини Смедерјева, Браничева и Видина (M. Arif, Kalıncamei Ali Osman [II], 63—4 — Превод Хаџибеговића — Г-иж Зем. муз. IV—V, 370—2.). — У дефтеру из 1523 године уписани су кнезови под тим именом једино у Грбљу.

قانون نامه جدید ولایت قره طاغ بر موجب امر عالی

بوندن اول لواء قره طاغ فتح اولندقدہ یازیلوب دفتر اولیچاق عشر و خراج و اسپنجه وضع اولنش
 ایش لواء مزبورہ¹⁾ صعب و سنکستان اولوب رعایا عشر و خراج و اسپنجه و سایر رسوم و یرمکه قادر اولدقاری
 اجلدن هر خانیه²⁾ و باشتنه یه عادت افلاقیه اوزره الی بشر اچمه وضع اولنوب اوتوز اوچ اچمه سی خزینہ عامره
 ایچون خراج و یکر میجا³⁾ اچمه سی بدل عشر و اسپنجه سنجاق بکنه و اکی اچمه سی جزیه جمعنه وارن پادشاه قوللرنه
 تعیین اولنوب اول اسلوب اوزره لواء مزبورہ سنجاغی بکی اسکندر بک یازب دفتر ایلمش ایله⁴⁾ اولسه لواء
 مذکورک رعایاسی درگاه معلا یه آدم کندرب مشار الیه اسکندر بک یازدوغی دفتر ایچون اوزروه زه مرده لرومزنک
 اسامیاری [ایله]⁵⁾ باشتنه قید اولنمشدر بزه ظلم در دیو اظهار تعظم اتدکاری سبیدن لواء مزبورہ نک کتابتی بو
 ققرا یه امر اولنوب لواء مسفوریه وارلوب تفتیش اولندقدہ رعایانک موجود بولنانی دفتر جدید خاقانی یه⁶⁾ اسامیاریله
 قید اولنوب و شول باشتنه لکه باشتنه⁷⁾ قابل اولا رسوملریله طالب اولانلره یرلوب اوزرلرینه باشتنه دیو قید
 اولندی و شول باشتنه لکه باشتنه دن ایرلش ثلث و یارب حصه در باشتنه نعه قابل دکل کمنه داخی طلب ایلمز
 انلرک کبی لر دفتر خاقانیه خالی باشتنه قید اولنوب امر همایون ایله خزینہ عامره ایچون اوتوز اوچ اچمه خراج وضع
 اولنوب سنجاق بکی اوزرینه قید اولندی و ذکر اولنان خالی باشتنه لری تمام رسمله هر کم طلب ایدرسه متصرف
 اولاندن آلوب اکا و یرله مکرکه واضع الید⁸⁾ اولان اول یردکی رسمی یره یین⁹⁾ دیه¹⁰⁾ اول وقت آنک
 اوزرینه مقرر اولا و سنجاق بکی نه¹¹⁾ تعیین اولنان یکریم اچمه نک اون اچمه سی بدل اسپنجه در اسپنجه وقتنده
 اله و اون اچمه سی بدل عشردر حاصل وقتنده اله

و ذکر اولان خالی باشتنه لردن رسوم و یرمکه ملتزم اولانلردن سنجاق بکنه¹¹⁾ تخمینا بیش بیک اچمه
 حاصل قید اولندی که اختیار یله ملتزم اولانلره یرب کمنه نونک¹²⁾ جبری براغوب رسم طلب اتمه¹³⁾ اما هر

¹⁾ لواء مزبور: Треба.

²⁾ خانیه یه

³⁾ یکر میجه

⁴⁾ ایله

⁵⁾ Реченица без овог уметања не може се разумети.

⁶⁾ У рукопису је редовно написано خاقانی.

⁷⁾ باشتنه یه

⁸⁾ У рукопису стоји: واضع الیه.

⁹⁾ Старији облик за یره یم.

¹⁰⁾ Треће лице оптатива.

¹¹⁾ Писар неке речи пише различито. Писање *sancakbeyine* одговара његовом начину писања *صاحب نك*, што се мало ниже срета. Овакав начин писања је чест у рукописима из овог времена.

¹²⁾ اوزرینه.

¹³⁾ اتمه.

قریه ده که خالی باشته قید اولمشدر هر کم تصرف ادرسه خراجی انلردن اله بو کویده خالی باشته وارد در دیو معطل اولان باشته لرك خراجی باشته نك اولکي صاحبي نك اقر باسندن و یا رعایان طلب ایلمایلر¹⁴⁾ والحاصل معطل دوران خالی باشته نك خراجی کسنه دن ظلماً اله

و شول باشته لر که مومی الیه اسکندر بک یازدوغی دفترده باشته قید اولمش در اما اصلی و فرعی یوقدر انلرك کبی لر رعایان و اهل وقوفدن کرکی کبی تفتیش اولنوب اصلی و فرعی اولیانر دفتر جدید قید اولندی انلرك خراجی و سایر رسومی رعایان طلب اولنوب اله

و دفتر عتیقه شيله¹⁵⁾ قید اولمش که سابقا چرنه اوغلی دریاه کیدیک انک و انک ایله بیله کیدنلرك دکرناری صاتلوب تیاره رسمی حاصل بغلنوب و باغلرینک نصف حاصلی واقع اولان قراده خاصه¹⁶⁾ قید اولنوب و نصف اخری ذکر اولان باغلرك خرجنه و عمارتنه قونلوب که رعایا چپالایه و بودایه و فلیس ایلايه و صکره ازومن¹⁷⁾ جمع ایدب صقوب شیره ایلايه لر و فوجی خجی داخی انلرك اولا بو خدمتار مقابله سنده نصف حاصلن الالر و منوبولیه سایر ممالک محوسه ده اولان قانون مقرر کبی سپاهی یملک هر قتیق آیلرنی درسه اکی آی منوبولیه دوتوب خاصه باغلردن حاصل اولان نصف حصه شیره سن صاتدوره شيله که ذکر اولان اکی ایده صاتلمز ایسه جبرله رعایا اوزرنه برقمیه مکرکه رعایا اختیارلری و رضالری ایله دلدکاری بهایه الالر و چرنه اوغلینک طالیا نلری و کچیدلری و چاپرلری¹⁸⁾ و مزرعه لری خاصه قید اولنوب درر و چرنه اوغلیله بیله کیدنلرك چاپرلری و یپرلری خاصه قید اولنوب درر

و چتنده^{18a)} اولان اسوقی کوسج¹⁹⁾ نام مناستره و رقهده^{19a)} اسوقی نیقولا نام مناستره و اورانته اطاسنده اسوقی نیقولا نام مناستره و بویانه کولنده پیچسته²⁰⁾ قوم دیکله معروف اولان مناستره متعلق یپرلر و باغلر و دکرنلر و طالیا نلر ایچون امر همایون موجبجه هر بیرنه مقطوع مقرر اچه قید اولمشدر دیو دفتر عتیقه مقید اولغین کیرو اول وجه اوزره قید اولندی

و دفتر عتیقه رسم قشلاق قید اولنامش اما ولایت مزبوره نك سواحلنه خارجدن کلوب قشلیان قیوندن رسم قشلاق النورمش قانون اوزره دفتر جدید خاقانیه هر سوریدن بر قیون رسم قشلاق قید اولندی اما رعایانک عدالتی اوزره اعلا سوریدن اعلا و اوسط سوریدن اوسط و ادنی سوریدن ادنی قیون اله جمله سندن اعلا سندن اله رسم قشلاق و خاصه لر و مناسترلر سنجاق بکنه خاص تعیین اولمشدر

¹⁴⁾ ایله یلر ، ایله یلر .

¹⁵⁾ شویله

¹⁶⁾ خاصه . У рукопису , али је касније писар писао правилно .

¹⁷⁾ اوزومنی

¹⁸⁾ У рукопису . چاپرلری .

^{18a)} چتنده

¹⁹⁾ Тревало би ваљда کوسپه . Могуће је да је писар имао написано име манастира без тачака, па да при препису није знао где да стави тачке. Али је до таквог искривљавања имена дошло већ у дефтеру из 1521.

^{19a)} رقهده

²⁰⁾ У рукопису . برچسته

و سابقاً لواء مزبوره نك خراجى جمعى ايچون اللى²¹⁾ اوج نفر مسلم تعيين اولئش ايش حاليا اتوز²²⁾ الت²³⁾ نفر مسلم تعيين اولئوب هر برى يرلو يرئنده مسلم ديوقيد اولئشدر رسومارى مقابله سئنده جزيه جمعته معاونت ايدب و چرئنه مملحه سنه قره طاغ رعاياسيله بيله وارب خدمت ايدرلر
قضا²⁴⁾ []

سابقا ولايت يازادقده قاضى اولانه بر كوى تيار اولش اسكندر بك الترام ايديچك قاضى تيارين داخى المش اول سبیدن قاضى قرار ايدمه مامش مملكت قاضى استر بودغوريجيه قاضيلغنه الحاق اولئتى مناسب در مسلمان قره طاغ
نفر²⁵⁾ 36

سابقا ولايت يازادقده خدمات شاهى ايچون اللى اوج نفر مسلم و اكي نفر سپاهى قيد اولئش ايش حاليا اتوز الت نفر مسلم قيد اولئدى خدمتارى مال پادشاهى جمعى و طوزلا خدمتى در

ПРЕВОД

Нова канун-нама вилајета Црне Горе (састављена) према узвишеној заповести

Раније када је лива (санџак) Црна Гора заузета, па када је пописана и дефтер начињен, били су наметнути ушур (десетина), харач и испенце. Како је споменута лива непроходна и кршевита земља, па раја није у могућности да даје ушур, харач, испенце и друге дажбине, на сваку кућу и баштину наметнуто је по педесет и пет акчи по влашком обичају.¹⁾ Од тога је одређено тридесет акчи за царску благајну наиме харача, по двадесет акчи санџакбегу уместо ушура и испенце,²⁾ а две акче за царске слуге који долазе да скупљају главарину. Тако је санџакбег споменуте ливе Скендер-бег написао и саставио дефтер.³⁾ Пошто је

²¹⁾ اللى. У старим рукописима се сретa да у турским речима поновљен консонант има тешдид.

²²⁾ اوتوز

²³⁾ آلى

²⁴⁾ У рукопису је реч крње написана.

²⁵⁾ У рукопису је на том месту било написано اوج اللى па је прецртано и стављен број 36.

¹⁾ То значи да је наметнуто плаћање филурије, пореза државној власти који су плаћали слободни сељаци (односно сточари) — власи-филурџије. Као што ће се видети у другом и трећем одељку које ћу саопштити у следећим свескама, дефтер из 1523 године на неколико места назива становништво Црне Горе филурџијама. О филурџијама у Црној Гори дао сам малу расправу у Записима XIII, књ. XXIV, 332—7.

²⁾ Закуп филурије што га је имао санџакбег расподељивао се како је горе наведено. Из чињенице да је 20 акчи за санџакбега рачунато као еквивалент за ушур и испенце излази да је турска власт признала Скендер-бегу део филурије од слободних сељака под називом дажбина које иначе припадају спахији-феудалцу, јер су се ушур и испенце давали феудалцу.

³⁾ То је очигледно дефтер из 1521 године.

после тога⁴⁾ раја споменуте ливе послала човека на Високу Порту и изјавила жалбу на зулум, рекавши за дефтер који је споменути Скендер-бег написао: »На нас је баштина уписана именима наших мртвих.⁵⁾ То је зулум према нама«, заповеђено је пописивање споменуте ливе овим сиромасима.⁶⁾ Када се приспело у споменуту ливу и извршила истрага, уведено је оно што се налази код раје у нови царски дефтер са њиховим именима. А оне баштине које [су толике да] се могу сматрати баштинама дате су онима који су их тражили са дажбинама и заведене су на њима под називом »баштина«. Оне пак баштине, које су одељени од баштине трећи или четврти део, па се не могу подвести под појам баштине, а нико их и не тражи, такве су уведене у царски дефтер као празне баштине. Узвишеном заповешћу [на њих] је наметнут харач од тридесет и три акче за царску благајну, а за санџакбега није записано. Ако когод споменуте празне баштине тражи са пуном дажбином, од онога који је ужива нека се узме и њему даде. Осим ако садашњи поседник каже: »Желим да дам дажбину коју је он дао«, тада нека буде на њему уписана.⁸⁾ Од двадесет акчи које су одређене за санџакбега десет акчи је уместо испенце,⁹⁾ а десет акчи је уместо ушура и узима се у време жетве.

Санџакбегу је уписано приближном проценом пет хиљада акчи од оних који су преузели на себе да дају дажбину са споменутих празних баштина, које нека даду онима који су својевољно преузели обавезу. Нека се силом ником не намећу и нека се не тражи дажбина. Али у сваком селу у коме је празна баштина уписана, нека се од свију који их буду уживали узме харач.¹⁰⁾ Нека се не тражи харач од рођака пређашњег поседника или од [остале] раје са баштине која је напуштена под изговором: »У овом селу има празна баштина.«¹¹⁾ Једном речи, нека се ни од ког не узима зулумом харач са празне баштине која је остала напуштена.

А оне баштине, које су заведене као баштине у дефтеру који је написао споменути Скендер-бег,¹²⁾ а немају [законску] подлогу, пошто су као такве од стране раје и зналаца тачно утврђене, те које немају [законску] подлогу нису у нови дефтер заведене. Са њих нека се харач и остале дажбине не траже од раје и не узимају.

⁴⁾ Öyle olsa буквално значи: ако је то тако, пошто је то тако.

⁵⁾ То значи да је Скендер-бег уписао на имена мртвих људи баштине.

⁶⁾ Дефтер емини и писар сами себе називају овим именима.

⁷⁾ Од оних баштина које су заведене као празне, према одредби ове канун-наме требало је плаћати само онај део филурије који је припадао царској благајни, тојест 33 акче. Од таквих баштина није обавезно била записана дажбина од 20 акчи која је припадала санџакбегу. Уосталом даљи текст канун-наме спомиње како се поступало са тим баштинама. Разуме се да подаци у попису хасова и у дефтерском делу одговарају одредбама ове канун-наме.

⁸⁾ То значи: ако неко за празну баштину понуди пуну филурију, уписује се на онога који је понудио; али ако онај који држи баштину такође каже да ће дати пуну филурију, тада »празна баштина« остаје у поседу онога који ју је дотле држао.

⁹⁾ Буквално: узима се у време испенце.

¹⁰⁾ Овде се понавља већ напред речено да »празне баштине« морају дати онај део филурије који је према одредбама канун-наме био еквивалент за харач, односно 33 акче, без обзира да ли су њихови поседници преузели на себе обавезу да дају и санџакбегов део или нису.

¹¹⁾ Из овог се види да је тужба раје на поступке санџакбега била опширнија а не само једна реченица, као што би се то могло закључити из раније саопштењег.

¹²⁾ Дефтер из 1521 године.

У старом дефтеру¹³⁾ је овако записано: »Када је раније Црнојевић (Çirne oğlu) отишао на море,¹⁴⁾ његови млинови и оних који су с њим пошли продани су, а дажбина од њих дата је уз тимар као приход (рента). А половина прихода који буде од винограда у селима уписана је као хаса,¹⁵⁾ а друга половина је остављена за трошкове и културу споменутих винограда, које нека раја копа, реже и калеми. Затим нека грожђе бере, цеди и вино прави. Трошак за бурад нека буде такође њихов.¹⁶⁾ Ради те службе узимају половину прихода.¹⁷⁾ Као што је прописан закон у другим османским земљама (memâlikî mahrûsa), нека спахија држи монопол два месеца у години којагод жели и нека нареди да се продаје његова половина вина добијеног као приход од хаса винограда, с тим да се силом не намеће раји вино, ако се за споменута два месеца вино не би продало; осим ако би раја узимала по цени коју би својевољно и добровољно желела. А Црнојевићеви риболови, бродови,¹⁸⁾ ливаде и њиве су остале уписане као хаса, као што су ливаде и земље оних који су отишли са Црнојевићем уписане као хаса.«¹⁹⁾

Пошто је у старом дефтеру записано: »За земље, винограде, млинове и риболове, који припадају манастиру св. Госпа²⁰⁾ на Цетињу, манастиру по имену св. Никола у Ријеци, манастиру по имену св. Никола на острву Врањини и чувеном манастиру који се зове Пречиста Ком код језера Бојане,²¹⁾ према царској заповести за сваки поједини уведена је одређена сума новца отсеком«, па је тако поново уведено.

У старом дефтеру није била уписана дажбина за зимовање стоке (resmî kışlak), али се узимала дажбина за зимовање од оваца, које су долазиле споља на обале споменутог вилајета и ту пружале зиму. У нови царски дефтер уведена је по закону једна овца од сваког стада као дажбина на зимовање (resmî kışlak). Али према обичајном праву раје,²²⁾ нека узме од најбољег стада најбољу, од средњег стада осредњу, а од најгорег најгору овцу. Нека од свију не узима најбољу. Дажбина за зимовање стоке (resmî kışlak), хаса земље и манастири²³⁾ одређени су санџакбегу као хас.²⁴⁾

Раније је било именовано педесет и три човека као муселеми²⁵⁾ ради скупљања харача споменуте ливе. Сада је именовано тридесет и шест људи као мусе-

¹³⁾ Први попис Црне Горе. Види о томе дефтеру у предговору.

¹⁴⁾ Односи се на бекство Ђурђевића из Црне Горе.

¹⁵⁾ Хаса земље су домен феудалца, оно што О. Л. Баркан назива спахиским чифтлуком (İslam Ansiklopedisi, cilt 3, süz 25 — под речју çiftlik).

¹⁶⁾ То значи рајин.

¹⁷⁾ Тј. половина прихода од винограда припада сељацима који раде, а друга половина је хаса и припада феудалцу (ово је ortaklık).

¹⁸⁾ Тј. таксе за прелаз преко река.

¹⁹⁾ Ово је очигледно без исправке пренето из »старог дефтера« (defteri atik). Као што се види састављачи дефтера су пренели те одредбе механички, па чак нису брисали спахију, иако 1523 године у Црној Гори нема спахија. Иначе, ове одредбе се односе на санџакбега коме су припале хаса земље и приходи.

²⁰⁾ У турском тексту стоји: св. Гостић (!)

²¹⁾ Локалитете сам превео онако како стоји у турском тексту.

²²⁾ Буквално: према правди (правици) раје.

²³⁾ Тј. приходи од манастира.

²⁴⁾ Шта је све спадало у санџакбегов хас и колико је он износио саопштићу у следећој свесци овог часописа.

²⁵⁾ Müsellem (ар.) = ослобођен (од пореза). Под тим именом у Бејлуку Османовића је основан војнички ред, који је и касније у Османској империји постојао. Овде се термин не односи на војнички ред него има основно значење и односи се, мислим, на кнезове. О муселемима изнећу податке из ових дефтера у трећем одељку ових саопштења.

леми и сваки је на своме месту заведен под називом »муселем«. Уместо својих дажбина они врше службу што помажу при скупљању главарине (cizeu) и што долазе са црногорском рајом на Црнојевићеве солане.²⁶⁾

Судство

Раније, при попису вилајета, једно село постало је тимар за онога који је кадија. Када је Скендер-бег закупио, узео је и кадијин тимар.²⁷⁾ Због тога кадија није могао остати на месту. Земља тражи кадију. Сходно је да се припоји подгоричком кадилуку.

Муселеми Црне Горе — 36 људи

Раније, при попису вилајета, било је заведено ради царске службе педесет и три човека као муселеми и два човека као спахије. Сада је тридесет и шест људи уведено као муселеми. Њихова је служба скупљање добра царског и служба на соланама.

3) Црногорска канун-нама о казнама и глобама

Ова канун-нама обухвата у дефтеру простор од листа 9 до 10 v. Састављачи су за ову канун-наму употребили као извор првобитну канун-наму у »старом дефтеру« (defteri atik), који се спомиње и у пређашњој канун-нами, то јест дефтер првог пописа. Из те канун-наме су они механички преписали све одредбе о »бадухави« осим о свадбарини (resmi arus). Мислим да је одредба о свадбарини у »старом дефтеру« била друкчија, јер тада нису сви Црногорци били филуриције.¹⁾ По мом мишљењу, састављачи овог дефтера су при препису изоставили у погледу свадбарине све што се односило на рају која није филуриција, а оставили једино одредбу да филуриције не плаћају свадбарину (resmi arus). Пошто су фи-

²⁶⁾ И касније су Црногорци морали долазити на рад на соланама (Томић, Политички однос Црне Горе према Турској, Глас LXVIII, 20—1).

²⁷⁾ Из овог се види да је Скендер-бег дошао као санџакбег Црне Горе на тај начин што је узео у закуп (iltizam) црногорску филурију. Из овог се види и то да су тимари укинута када је Скендер-бег дошао за санџакбега. Шта више, мислим, из овог се може закључити да је тада и уведена филурија, сточарско-влашки порез уместо ушура, испенце и харача за све становништво Црне Горе.

¹⁾ Тешко је рећи на основу података који нам стоје на расположењу да ли су сви Црногорци у »старом дефтеру« били уведени као обична раја, која је давала харач, ушур и испенце. Према уводном делу пређашње канун-наме изгледало би да су сви Црногорци (осим муселема) били уведени као обична раја. Има, међутим, код тог питања проблема који се морају узети у обзир. Из пређашње канун-наме произлази да су у то време постојала свега три тимара — два за спахије и један за кадију (за кадијин тимар изричито стоји да је износио једно село). Сумњиво изгледа да су та три тимара обухватала читаву Црну Гору. Осим тога, откуд изнебуха увођење филурије! Мора да је ту било континуитета. Мишљења сам да је пре доласка Скендер-бега за црногорског санџакбега било у Црној Гори и спахијама подвргнутих сељака (раје) и влаха-филуриција, као што је то било у смедеревском санџаку крајем XV и почетком XVI века, о чему нам сведочи Сулејманова канун-нама. Мислим да уводни део пређашње канун-наме не треба схватити тако да су раније сви Црногорци плаћали харач, ушур, испенце и друге дажбине него да хоће да се тиме каже да су ти порези и дажбине укинуте у читавој Црној Гори и да је уведена филурија и за оне који су били обична раја.

луриције у XVI веку од дажбина које се зову »бадухава« (bad-u-hava или badî hava)²⁾ плаћале само глобе,³⁾ то је ова канун-нама испала у неку руку као кривични законик за Црну Гору у време Скендер-бега Црнојевића. У одредбама о казнама и глобама ова канун-нама је прост препис из канун-наме »старог дефтера«, што значи из најстарије канун-наме која се односи на Црну Гору.

Хамид Хаџибегвић, који је извршио упоређење између одговарајућих одредаба општинских канун-нама (Мехмедове и Сулејманове) и ове канун-наме, употребљујући мој извод објављен у Записима и текст ове канун-наме из мога исписа, поред тога што је истакао да је минимална стопа за богата човека у општинским канун-намама 1000 акчи а у овој 600 акчи, што је споменуто у мом изводу, указао је да стопа глобе (осим глоба за потрицу чија је стопа једнака) у овој канун-нами износи половину глоба предвиђених за муслимане у општинским канун-намама и да је у општинским канун-намама предвиђено да немуслимане дају половину глоба предвиђених за муслимане.⁴⁾ Треба истаћи да је то формално задовољење тих одредаба општинских канун-нама, а да су глобе у овој канун-нами стварно веће од половине глоба предвиђених за муслимане општинским канун-намама, јер је стопа за богата човека мања. Мислим да треба још истаћи да је чињеница да нису одређене границе између човека средњег стања и сиромашна давала могућност за злоупотребу.

Распоред одредаба у овој канун-нами сличан је као у општинским канун-намама тога времена, у Мехмедовој и Сулејмановој канун-нами, осим што су изостале одредбе које за хришћане немају важности или немају практичног значаја за Црну Гору.⁵⁾ Ове одредбе се разликују и по распореду и стварно од одговарајућих одредаба касније босанске канун-наме коју је објавио Трухелка.⁶⁾ Треба још истаћи да су одредбе о потрици у овој канун-нами исте као одговарајуће одредбе у сремској канун-нами из 1588/9 године.⁷⁾

Приход од бадухаве (односно од глоба) припадао је санџакбегу, о чему ће у следећој свесци бити реч.

Извод из ове канун-наме сам објавио у цетињским Записима (XIV, књ. XXV — 1941, 93—6) под насловом »Казне и глобе у Црној Гори Скендер-бега Црнојевића.«

²⁾ У документима је та реч написана и بادوهوا и بادوهوا.

³⁾ Влашки закон у Сулејмановој канун-нами каже: »Они такођер не дају ни свадбарину (gesni gerdek). Новчане казне (sürmi cinayet) плаћају.« (M. Arif, Kapıncıname-i Ali Osman [ikincisi], 63; Превод Хаџибегвића, Г-ик Зем. муз. IV—V [1949—50], 370—1).

⁴⁾ Упореди: Хаџибегвић, Канун-нама султана Сулејмана Законодавца, Г-ик Зем. муз. IV—V (1949—50), 307 прим. 16 и 310 прим. 42. — Уколико је глоба у вези са казном батињања, као оптуживање за блуд и казне за потрицу, те разлике нема.

⁵⁾ »У црногорској канун-нами нема прописа о казни због пијења вина, нити има прописа о крадљивцу, који украде коњски панцир« (Хаџибегвић, Канун-нама султана Сулејмана Законодавца; Г-ик Зем. муз. IV—V, 310 прим. 42). У овој канун-нами, као и у канун-нами Мехмеда II, нема прописа из четвртог отсека Сулејманове канун-наме (M. Arif, Kapıncıname-i Ali Osman [II], 7—10; Превод Хаџибегвића, 310—311), где се говори о тешким телесним и смртним казнама (siyaset). Ова канун-нама регулише глобе које спадају санџакбегу а није прави кривични закон.

⁶⁾ Трухелка, Стари турски законик за Босну. Г-ик Зем. муз. XXVIII (1916); 448—450 (турски текст), 469—472 (превод).

⁷⁾ Ђурђев, Сремска канун-нама из 1588—9 године; Г-ик Зем. муз. IV—V (1949—50), 273 (турски текст), 280—1 (превод).

قانون نامه ولایت قره طاغ بر موجب دفتر عتیق

امر شریف خاقانی¹⁾ موجب ولایت مزبورہ نیک جرم جنایتی و بادھواسی باندہ قانون نامہ بوجہلہ یازلدیکہ ذکر اولنور. اگر بر کافر زنا قلسه شرعہ ثابت اولسه زنا قلان اولو²⁾ اولورسه و بای اولورسه کہ الت یوز اچہ یہ کوچی یتسه جرم سکسن اچہ الہ و وسط الحال اولورسه الی اچہ الہ و فقیر الحال اولسه اتوز یا یکرم اچہ الہ اگر زنا ایدن ارکن اولوب بای اولسه کہ الت یوز اچہ یہ کوچی یتسه جرم الی اچہ الہ وسط الحال اولسه اتوز اچہ فقیر الحال اولسه یکرم یا اون بیش اچہ الہ اگر عورت زنا قلوب شرعہ ثابت اولسه اولرک اولولری قانونی کبی کہ ذکر اولندی جرمی اول موجبہ الہ اگر بو عورتک یارمز حالغنی ظاهر اولوب اری رد ایلمیوب قبول ایلسه ارغنی اولسه جرم الی اچہ الہ وسط الحال اولسه اتوز اچہ فقیر الحال اولسه یکرمی یا اون بش اچہ الہ اگر عورت بوزہ نیک³⁾ ایلسه قاضی تعزیر ایده اکی اغاجہ بر اچہ جرم الہ اگر عورت یا قیز بر ارہ بکا زنا ایلدک دسه⁴⁾ ار انکار ایلسه بونارک سوزلرینہ چوق اعتبار اولٹیوب ارہ قاضی عین و یرب عورته و قیزہ تعزیر ایذب اکی اغاجہ بر اچہ جرم الہ اگر ار عورته و قیزہ زنا ایلم ديسه عورت و قیز انکار ایلسه عورت و قیزہ قاضی عین و یروب اری قاضی تعزیر ایذب اکی اغاجہ بر اچہ جرم الہ اگر بر کسنہ زنا قصدینہ بر کونک⁵⁾ اوینہ کرسه یوقرو⁶⁾ تفصیل اوزره ارکن ایسه ارکن جرمن اولو ایسه اولو جرمن و یرہ اگر بر کسنہ نیک بر کسنہ عورتن اوپ یا دلسه یا یاپشسه شرعہ ثابت اولیق قاضی تعزیر ایذب اکی اغاجہ بر اچہ جرم الہ اگر بر کسنہ زنا بلوب ديسه جرم یوق اوغراق بیلوب ديسه جرم بش اچہ الہ

اکر بر برنک - قان یا ساچن یولسه شرعہ ثابت اولسه غنی اولسه لجرم یکرمشر اچہ وسط الحال⁷⁾ اولسه جرم اون بش اچہ فقیر الحال ایسه جرم اوز اچہ الہ اگر باشی یاریلوب قان چقسه غنی اولاندن جرم یکرم اچہ وسط الحال اولاندن اون بش اچہ فقیر الحال اولاندن اون اچہ الہ و اکر کموک چیقب اوتاجلو⁸⁾ اولسه بای اولاندن الت یوز اچہ یہ کوچی یتسه جرم الی اچہ الہ وسط الحال اولورسه اتوز اچہ الہ فقیر الحال ایسه یکرم یا اون بش اچہ الہ اگر بر کسنہ آدم الدورب⁹⁾ یرنه قصاص اولنسه قان جرمی بای اولوب الت یوز اچہ یہ کوچی یتسه اکی یوز اچہ وسط الحال ایسه یوز اچہ فقیر الحال ایسه الی یا اتوز اچہ الہ اگر بر

1) И у овој канун-нами је реч خاقانی писана са ح.

2) اولی.

3) پوزونکک, pezevenklik, پوزونکک.

4) ديسه.

5) = неко, један Kraelitz, Кануннаме, 20, M. Arif, Кануннаме i Ali Osman [II], 2); Radlov IV, 1750 یراکر = једног од многих, неки.

6) یوقاری.

7) У рукопису: الحال ل.

8) اوتاجلو придев од اوتاجی otacı = лекар.

9) اولدروب.

كسنة اولقه يا بچاغله اورلوب ياشلو اولوب دوشكه دوشرسه اوران باي اولورسه كه الت يوز اچيه كوچي يتسه جرم يوز اچيه انه وسط الحال ايسه اللي اچيه انه فقير الحال ايسه اتوز يا يكرم بش اچيه انه
 اكر بر كسنة قازيا اوردك اوغرسه قاضي تعزير ايده درت اغاجه بر اچيه جرم انه اكر قيون يا قوان
 اوغرسه جرم اون اچيه انه اكر بر كسنة صغر اوغرسه ان كسمسلر غني اولب الت يوز اچيه كوچي يتسه جرم
 اللي اچيه انه وسط الحال ايسه اتوز اچيه فقير الحال ايسه يكرم يا اون بش اچيه انه اكر بر كسه ات اوغرسه
 ان كسلر كسمزلرسه يوز اچيه جرم انه اكر بر كسه بر كونك تخلين اوغرسه جرم يكرم اچيه وسط الحال ايسه
 اون اچيه فقير الحال اولورسه بش اچيه انه اوغل اتادن يا آنه اوغلدن يا قرداش قرداشندن يا ار عورتندن يا عورت
 ارنندن نسنه اوغرسه قاضي تعزير ايده اكي اغاجه بر اچيه جرم انه اكر بر كسه بر كسه نك كوزن ياديشن چقرسه
 قصدله قصاص اونسه غني اولسه جرم يوز اچيه وسط الحال اولسه اللي اچيه فقير الحال ايسه اتوز يا يكرم اچيه انه
 صغير اوغلتچقار سواش¹⁰ ايلسه جرم يوق.

اكر بر كسنة يبانده صغير يا بوند يا قيون بولسه فقيرتسه¹¹ باي اولورسه كه [الت يوز اچيه كوچي
 يتسه]¹² جرم اون بيش اچيه وسط الحال ايسه اون اچيه فقير الحال ايسه بيش اچيه انه اكر فقير صاحب
 بولنسه قاضي يه ويره قاضي صاقليله فقيرتدو [قد] ن صكره ضايغ اولورسه جرم يوق امر شرع نيسه¹³ ايله¹⁴
 اولا اكر كسنة بر كسنة دن ظلمله اتمك و غيري نسنه السه قاضي تعزير ايده اكي اغاجه بر اچيه جرم انه

اكر بر كسنة نك آتي ويا اكوزي ويا يوندي اكلمش تارلايه كسه زيان ايلسه طوار باشنه بيش اغاج
 اورلوب بيش اچيه جرم انه اينك كسه درت اچيه¹⁵ درت چوماق بوزاغو كسه بر اچيه بر چوماق قيون كسه اكي
 قيونه بر اچيه بر چوماق اولا جانور كسه جانور باشنه اكي اچيه انه اكي چوماق اورله اما اولدن حجت ايده لر
 حجت اتد كارند نصكره اسلميوب طوارلر نه تيار ايلمزلرسه كه اكلمش غله يه زيان ايلمش اولا بورسه
 جورمليوب¹⁶ چوماق اوره لر و تهديد ايده لر و الا واقع اولان زياني تضمين ايده لر اكر كوي ياننده و كويار
 اراسنده غله اولسه طوار اوغراغي اولا انك كبي يه اولاغو ايده لر

ورسم عروس باننده فلورجي اولدغي حالده رسم عروس ويري كلمدوكي اجلدن رسم عروس حاصل
 قيد اولندي بو بابده بر درلو داخي اوليه

افراد آفريده دن بر فرد قانون مزبور دن تجاوز ايلميه و الا ايلرلر سه قاضي اعلام ايده تاكه تجاوز
 ايدنلر ك حقلرندن كلنه اكر قاضي اعلام ايلمزه سبب عتاب عظيم و موجب عقاب اليم بلنه

¹⁰ صواش

¹¹ (چاغرمق، چمرق) kiğirtmak قمرق¹¹ == звати, викати (Zenker, 705).

¹² У рукопису је ово изостало, али је очигледно да после мора доћи ово што сам уметнуо.

¹³ نه ايسه

¹⁴ اويله

¹⁵ У рукопису на овом месту стоји اغاج, али је очигледно да се писар забунио и да треба да стоји اچيه.

¹⁶ (جرم + ملك) جرمك¹⁶ . Gore је продрла нешто мало турска фонетика у арапско писмо.

ПРЕВОД

Канун-нама вилајета Црне Горе (састављена) према старом дефтеру

Према часној царској заповести канун-нама у поглављу о глобама и баду-хави споменутог вилајета овако је написана како се [овде] наводи:

Ако један неверник начини прељубу, па се то судски утврди, ако је онај који чини прељубу ожењен и богаташ да му имање¹⁾ вреди шест стотина акчи, нека се узме осамдесет акчи глобе; ако је средњег стања, нека се узме педесет, а ако је сиромашног стања, нека се узме тридесет или двадесет акчи. Ако је онај ко начини прељубу момак и богаташ да му имање износи шест стотина акчи, нека се узме педесет акчи као глоба, ако је средњег стања тридесет акчи, а ако је сиромашног стања, нека се узме двадесет или петнаест акчи. Ако жена начини прељубу и буде судски утврђено, нека се узме глоба према ономе што је по закону за ожењене људе, а што је споменуто. Ако је ниски морал²⁾ те жене очевидан, па је њен муж не пусти него прими, ако је муж богат, нека се узме педесет акчи, ако је средњег стања, тридесет акчи, а ако је сиромашног стања, нека се узме двадесет или петнаест акчи. Ако се жена бави проституцијом, нека је кадија казни батињањем,³⁾ а нека за две батине узме глобу једну акчу. Ако жена или девојка рече неком човеку: »Обљубио си ме«, па човек порече, њиховим речима кадија неће поклонити много пажње, него нека човека закуне, а жену и девојку нека казни батињањем и нека узме за две батине глобе по једну акчу. Ако човек каже жени или девојци: »Обљубио сам те«, а жена или девојка порече, жену или девојку нека судија закуне, а човека нека казни батињањем и нека узме за две батине једну акчу глобе. Ако неко у нечију кућу уђе у намери прељубе, према горе изложеним одредбама,⁴⁾ нека даде глобу за момка, ако је момак, а глобу за ожењеног, ако је ожењен. Ако неко нечију жену пољуби или затражи или дира, када се судски утврди, кадија нека га казни батињањем и нека за две батине узме једну акчу глобе. Ако неко зна за нечији блуд, па не каже, нема глобе. Ако зна за крађу, па не каже, нека се узме пет акчи као глоба.

Ако један другом почупају браду или косу, па се судски утврди, ако су богати, нека се узме по двадесет акчи глобе, ако су средњег стања, петнаест акчи глобе, а ако су сиромашног стања, по десет акчи глобе. Ако буде рањена глава и потече крв, нека узме двадесет акчи глобе од оног који је богат, петнаест акчи глобе од оног који је средњег стања, а десет акчи од оног који је сиромашног стања. Ако се кост појави и буде лечен,⁵⁾ од онога који је богат⁶⁾ да му имање износи шест стотина акчи, нека се узме педесет акчи, ако је средњег стања, нека се узме тридесет акчи, ако је сиромашног стања, нека се узме двадесет или петнаест акчи. Ако неко убије човека, па на њему не буде извршен »кисас« (казна која одговара почињеном делу)⁷⁾, нека се узме крварина (кап сир-

¹⁾ Буквално: снага, капацитет.

²⁾ Буквално: невредно стање.

³⁾ Та'зир (ар.) у овом случају је казна батињања, и то мања (до 80 батина).

⁴⁾ Tafsil (ар.) = излагање у појединостима, у детаљима, али је то друга форма (фактивна) од fasl = одељак, а у знаку одредаба.

⁵⁾ Отаси значи лекар, а отасили лечен (упореди: Kraelitz, Kanunname Sultan Mehmeds II, Mitt. zig osm. Geschichte I, 1, 21 прим. d).

⁶⁾ Односи се на онога који је нанео рану.

⁷⁾ У овом случају смртна казна. Пошто се ради о Црној Гори, овде би се могла можда и разумети под тим и крвна освета. Иначе је кисас казна која одговара старозаветном изразу: »Око за око, зуб за зуб.«

шћ) двесто акчи, ако је богат и имаће му вреди шест стотина акчи, сто акчи, ако је средњег стања, педесет или тридесет акчи, ако је сиромашног стања. Ако буде ударен стрелом или ножем, па је он старији и падне у постељу, ако је онај који је ударио богат да му имаће вреди шест стотина акчи, нека се узме сто акчи глобе, ако је средњег стања, нека се узме педесет акчи, а ако је сиромашног стања, нека се узме тридесет или двадесет и пет акчи.

Ако неко украде гуску или патку, нека га кадија казни батињањем, па нека се узме на четири батине једна акча глобе. Ако украде овцу или кошницу, нека се узме десет акчи глобе. Ако неко украде вола, ако му руку не отсеку, ако је он богат и имаће му износи шест стотина акчи, нека се узме педесет акчи, а ако је средњег стања, нека се узме тридесет акчи, ако је сиромашног стања, двадесет или петнаест акчи. Ако неко украде коња, било да му руку отсеку или не отсеку, узима се сто акчи глобе. Ако неко нечије жито украде, нека се узме двадесет акчи глобе,⁸⁾ ако је средњег стања, десет акчи, ако буде сиромашног стања, пет акчи. Ако син од оца или мати од сина или брат од свога брата или муж од своје жене или жена од свога мужа нешто украде, нека их судија осуди на батињање и нека се узме за две батине једна акча. Ако неко нечије око или зуб избије, а намерно не буде извршен »кисас«, ако буде богат, нека се узме сто акчи глобе, ако буде средњег стања, педесет, ако је сиромашан, тридесет или двадесет акчи. Ако се мали дечади потуку нема глобе.

Ако неко нађе изгубљеног⁹⁾ вола, коња¹⁰⁾ или овцу, па не јави, ако буде богат да му имаће износи шест стотина акчи, нека се узме петнаест акчи глобе, ако је средњег стања, десет акчи, а ако је сиромашног стања, пет акчи. Ако јави, па се не нађе господар, нека се преда кадији да кадија сачува. Ако се изгуби, када јави, нема казне. Како је заповест шеријата, онако нека буде. Ако неко од неког насиљем узме хлеб и друго, нека га кадија казни батињањем, а нека се узме за две батине једна акча глобе.

Ако нечији коњ, во или кобила уђе у обрађену њиву и начини штету, нека се удари по пет батина за сваку главу стоке и узме пет акчи глобе. Ако крива уђе, нека буде четири акче и четири батине, ако теле уђе, једна акча и једна батина, ако овца уђе, на две овце једна акча и једна батина. Ако свињче уђе, на једно свињче нека се узму две акче и ударе две батине. Али прво нека се судски опомену. Пошто их опомену, па не послушају и не пазе на своју стоку, која је начинила штету засејаном житу, нека их казне овом глобом, избатинају и нека им запрете. Осим тога, нека накнаде штету која се јавила. Ако близу села или између села буде жито, па [ту] буде прслаз стоке, нека направе таквим [њивама] ограду.

У погледу одредбе о свадбарини (*resmî agus*), свадбарина није заведена као приход, јер није обичај да дају свадбарину, пошто су филуриције. У том погледу нека не буде друкчије.¹¹⁾

Нека баш нико споменути закон не прекорачи. А ако га прекораче, нека кадија обавести да би они који прекораче били кажњени. Ако кадија не извести, нека се зна да ће бити узрок великог прекоревања и повод за осетну¹²⁾ казну.

(Наставиће се)

⁸⁾ Ово се очигледно односи на богатог.

⁹⁾ Буквално: у дивљини, у туђини.

¹⁰⁾ Мислим да на овом месту *koň* не значи кобила него коњ (види Zenker). Смисао и веза у реченици, по мом мишљењу, тражи да се реч шире схвати, осим ако није реч *at* у препису изостала.

¹¹⁾ Мислим да читава стилизација одредбе о свадбарини указује на то да је у »старом дефтеру« (*defteri atik*) одредба о свадбарини била друкчија.

¹²⁾ Буквално: болну.